

РЕЦЕНЗИЯ

по процедура за защита на дисертационен труд на тема

„Българи и хазари VII-IX век“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

от

кандидат: **Иван Пламенов Драгов**

Научна област: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: **2.2. История и археология**

Докторант към програма „Исторически изследвания“,
департамент „История“, НБУ

Рецензията е изготвена от:

доц. д-р Боян Юлиев Думанов,
департамент „Археология“, НБУ

член на научното жури със Заповед З-РК-122/20.02.2024 г. на Ректора на НБУ

Представеният от Иван Драгов дисертационен труд на тема „Хазари и българи VII-IX в.“ е резултат от изследвания върху характеристиките и особеностите на номадските култури в ясно определен хронологичен диапазон и обширни географски граници. Налице е синтез от значителен по своето количество вече известен и публикуван материал, както и някои лични наблюдения и анализи на докторанта, осмислен и анализиран в обобщаващо изследване, което до известна степен надгражда, до този момент съществуващите такива в българската историография. Трудът съдържа 224 стр. и се състои от текстова част и приложение на преводи на някои от най-важните исторически извори за историята на хазарите.

Текстът е структуриран с оформено съдържание, основна част, която включва предговор (4-40 стр.), три глави, разделени на части и подчасти (41-192 стр.), заключение (193-195 стр.), приложение (196-204 стр.) и цитирана литература. Липсват азбучен показалец и географски индекс.

Оформлението е изчистено, наборът на компютърните страници е четивно представен. Цитирането в текста е според един от приетите стандарти при исторически публикации.

Историческите проучвания върху ранносредновековните култури от Източна и Средна Европа и особено тези на източноевропейските степи имат дълга традиция, чието начало датира още от края на 18 в. През отделните периоди се наблюдава систематичен отлив и респективно нарастване на интереса към източниците, отнасящи се до периода на 7-9 в. Аналитичните изследвания върху средновековните номадски култури определено бележат нарастваща интензивност през последните петдесет години, натрупвайки емпиричен материал, даващ възможност да се обобщят старите и новите наблюдения на средно- и източно европейската историография от гледна точка на сегашно ниво на знание, да се приложат иновационните изследователски методи и теоретични концепции. Изследването на Иван Драгов е опит в тази насока, което прави избора на темата твърде удачен.

В Предговора докторантът формулира целта на своето изследване. Без да са ясно оформени задачите чрез които тази цел ще бъде постигната, както и методите за тяхното реализиране, читателят все пак добива представа за тях при последващите пояснения. От тях се разбира, че целта ще бъде осъществена чрез анализ на писмените сведения – някои от тях, частично познати или дори непознати за българската историография. Хронологичните рамки са ясно дефинирани, а географските такива – те няма, как да определени с оглед на възхода на номадските формирания от Ранното Средновековие.

Значителна информация за изворовата база е предоставена в част 1. „Критичен преглед на изворите“, разделена на подчасти. Тя би трябвало да е определена в отделна глава и по-скоро озаглавена „Преглед на изворите“, тъй като критичност от страна на автора не се открива. Сумарно е споменат техният произход и предпазливостта с която те да се използват. Той се появява в аналитичния текст, но в тази част той е избегнат, въпреки че е библиографски изчерпателен.

Част 2 от тази Глава – „Анализ на историографията“ представлява обзор на изследванията, направени в отделните исторически школи и/или направления. Отделено е достатъчно внимание на българската, унгарската, рускоезичната и англоезичната литература и “различни езици”. Не е застъпена обаче украинската гледна точка и особено

тази на А. Комар от началото на 21 в., относно българо-хазарските връзки през Ранното Средновековие, която провокира и международна дискусия.

Отделен положителен аспект е анализът, който докторантът прави относно държавната намеса върху отношенията между българи и хазари с оглед на държавната намеса и политическото действие върху историческата наука. Допуснати са и фактологични грешки в тази част – например твърдението, че „... забележителен автор е В. Гюзелев, който макар да се занимава повече с по-късните епохи...“. Всъщност, началото на научната кариера на акад. В. Гюзелев започва именно с изследванията му върху ранносредновековната българска култура и неговите анализи създават сериозна база за бъдещите проучвания.

В тази теоретична част Иван Драгов пропуска изначално да дефинира термини, които използва в аналитичната част – „номади“; „държава“; „империя“. Тези забележки не касаят личните му разбирания за държавността и приложенията и в номадските общества, които са принципно правилни. Наместо това докторантът би следвало да запознае читателите с характера на номадската икономика, нейните предимства и недостатъци и също така да убеди, че българите от периода на „Стара Велика България“ и тези от Дунавска България имат идеята за приемственост. Любопитно е твърдението: „...Селищата на българските племена се простират някъде около Азовско море, покрай реките Кубан, Дон и може би Днестър и Буг...“. До този момент не е открит и документиран нито един селищен комплекс, който може да бъде свързан с българското присъствие в посочения регион. Българската доминация е доказана там на базата на некрополите.

Глава I с нейните части и подчасти касае ранните контакти между българи и хазари. В първата подчаст И. Драгов детайлно запознава с теориите за произхода на българите, като дори не е пропуснал и ексцентричните теории на Ганчо Ценов, които макар и отхвърлени от неговите български и европейски съвременници за съжаление будят интерес в днешното общество. Пропуснат е друг популярен изследовател – Петър Добрев и особено последната монография на Тодор Чобанов – „Произходът на прабългарите. Дебатът през XXI век.“ От това дисертацията не губи своята стойност, но би било интересно да се разбере мнението на докторанта за този „дебат“ и необходим ли е той изобщо. В завършека на тази подчаст, касаеща „Стара Велика България“ И. Драгов пропуска да изясни дефиницията на това понятие и какво точно византийските автори имат предвид, когато го използват. Отново свободно са ползвани термините „държава“, „империя“, „съюз“, „федерация“. Избегната е дискусията за принадлежността на гроба от Малая Перещепина, което може и да не е необходимо за едно историческо проучване, но би допринесло за интердисциплинарния подход в такова мащабно изследване и освен това е важен хронологически маркер. Съдейки по монетите, открити в гроба смъртта на хан Кубрат е била по време на управлението на император Констанс II (641-668).

В „Произход и ранна история на хазарите“ докторантът представя своята гледна точка относно формирането на номадски племенни съюзи от такъв характер. Подчертан е техният хетерогенен характер и ролята на „традиционното ядро“, което е тюркско и изпълнява ролята на „доминиращ етнос“. Авторът не се ангажира с конкретни етнически теории. Положително впечатление прави анализът върху значението на Кримския полуостров в хазаро-византийските отношения и особено град Херсонес. В текста този

център е наречен „крепост“, което не отговаря на неговите характеристики. През ранното средновековие Херсонес се превръща в град-емпориум и през своята история показва забележителна приемственост с по-ранните си периоди и често е посочван като пример за континуитета между античност и средновековие. По-малко внимание обаче е отделено на друг идентичен център на Крим – Боспор (дн. Керч), който изпълнява същата функция.

Особено интригуваща е подчаст 1.2.5 „Разпадането на Стара Велика България“. В нея докторантът убеждава, че чрез принципите на миграционизма хазарите са основната причина за разселването на българите в различни посоки. Това без съмнение е важен фактор, но под внимание трябва да взети и други показатели, като например климатичните промени през ранното средновековие и икономическите кризи, които са последвали. Трудно допустимо е заключението, че с кончината на един лидер и „Велика България“ приключва своето съществуване.

Авторефератът отразява коректно съдържанието на дисертационния труд и отговаря на изискванията за изготвянето на резюмиране представяне на разработваната тема и основните наблюдения. Посочените приноси на дисертацията отразчват обективно нейните качества.

Посечените научни трудове – дисертация и статии отговарят на минималните национални изисквания, както на тези на НБУ за придобиването на ОНС „Доктор“ в научната област и професионално направление.

След като се запознах с представените в процедурата дисертационен труд и въз основа на гореизложеното, препоръчвам на научното жури да присъди на Иван Пламенов Драгов образователна и научна степен „доктор“ в научна област 2. „Хуманитарни науки“, професионално направление 2.2 „История и археология“.

30.04.2024 г.

Изготвил рецензията:

доц. д-р Боян Думанов